

Yunanistan'da Türk Eserleri

--- Bir Seyahattan Hatıralar, İntibalar ----

I.

M. Tayyib Gökbilgin

Bu başlığı, daha ziyade, tahripten kurtulabilmiş birkaç Türk eseri diye koymak doğru olurdu. Çünkü, kırk sene evvel, yalnız bir Türk şehri olarak görünenlerde bile, bir dereceye kadar tabii görülmekle beraber, zamanın tesiri ve Türk - İslami eserlere karşı tahribat büyük mikyasta olmuş ve bu abideler artık sayılacak kadar az kalmıştır.

Geçen ay, fetih yıldönümü arifesinde, İstanbul Üniversitesi temsilcisi olarak, Atina'da Üniversite profesörleriyle temasta bulunmak ve ilmi - kültürel iş birliğinin esaslarını tesbit etmek üzere, bir heyet halinde Yunanistan'da bulunduğumuz esnada, Atina, Selanik ve Gümölcine'deki Türk eserlerine seri bir bakış yapmak imkanını bulmuş ve bazı kitabeler toplamıştım ki, bu yazıda onları sıralayacağım.

Ancak, daha önce, münasebet düşmüşken, burada **Bilgi** okuyucularına, kutlama günlerinde matbuatta bazı akisler bırakan, fetih yıldönümü arifesinde, Yunanistan'ın düşünce ve duyguları hakkında birkaç söz söyleyecek, bu hususta gördüklerim ve dinlediklerimden, bu törenler sona erdikten sonra da olsa, biraz bahsetmek isterim.

Bizans'ın sukutu ve İstanbul'un Fatih tarafından zaptı, bugün, birinci derecede Türk milletini alakadar eden, ona şan ve şeref vererek yeni ufuklar açan tarihi bir hadise olduğu gibi, ikinci derecede de Rumluğun ve Yunanlığın kaderine şu veya bu şekilde tesir eden, tarihinde ona yeni bir hayat tarzı çizen, fakat varlığını ve hüviyetini koruyan ve teminat altına alan bir olaydır ki, bu noktada, objektif ve bitaraf olan bütün tarihçiler müttefiktir. Bugünkü Yunanistan, evvela Şarki Roma İmparatorluğu halinde teşekkül eden Bizans imparatorluğunun inkırazı hadisesi ile ilgilenmesini, bu tarihi hadiseyi kendine göre izah ve tefsir ederek bazı neticeler çıkarmasını tabii görmek lazımdır. Yine bu cümleden olarak, son Bizans İmparatoru ile müdafiler hakkında anma törenleri tertip ve onların hatıralarını taziz etmeleri de kabil-i izahdır.

İşte, bizim Atina'da bulunmamızın diğer bir sebebi de, Üniversitelerde, karşılıklı olarak, tertip edilecek merasimlerde bu tarihi hadisenin izahı ve manalandırılması yapılırken, ilmi iş birliğinin tecelli etmesine hizmet ve delalet ve bu yol ile de bugünkü Türk - Yunan dostluğunun ve mukadderat birliğinin tarsisine yardım idi. Bu hususta tam bir muvaffakiyet elde edilememişse, belki, işe biraz geç tevessül edilmesi ve iki memleket umumi efkârının da bu vadede hazırlıklı bulunmaması sebep olmuş olabilir. Fakat, İstanbul'un zaptı ve Fatih'in Mora'yı fethi ile sona eren Osmanlı - Bizans mücadelesinin, diğer bir tabirle, Türk - Rum düşmanlığının, bilhassa son yüz elli senedenberi daha ziyade Avrupa büyük devletlerinin tahrik ve iğvası ile zaman zaman

had safhalar arzeden ve nihayet son ve kat'î bir hesaplaşmayı zaruri kılan inkişaf lar takip ettikten ve neticede bunun tasfiyesi de yapıldıktan sonra, hadiselerin, bu iki Yakın Şark milletini karşılıklı bir anlayış ve takdir ediş safhasına sevkettiği, bugün, iki memleketin aydın ve uzak görüşlü şahsiyetleri ve büyük bir kütle tarafından teslim edilmiş bir hakikattir.

Diğer taraftan, Türk milletinin Balkanlardaki bağlayıcı, birleştirici ve nafiz bulunuşu mahiyetindeki tarihi misyonu, başka şekillerde de olsa, devam etmek mevki ve zaruretindedir. Bunun ilk şartı, asırlarca müddet kendi içinde kaynaşmış bir halde yaşamış bulunan milletleri, bugünkü hal ve şartları içinde, iyice tanımak, onlarla dostluğunu ve kültürel sahada iş birliğini takviye etmektir. Bu yolda son zamanlarda hayırlı başlangıçlara şahit olunuyorsa da, daha yapılacak bir çok şey vardır. Ancak, bu türlü ceht ve gayretlerin tamamen karşılıklı bulunması ve tam bir hüsnüniyete istinat etmesi de lazımdır. Bu bakımdan, biz bu defa, Atina'da bunun işaret ve delillerini görerek ne kadar memnun olduksa Makedonya ve Garbi Trakya'da aynı şeylerin noksanını ve aksini müşahade ederek o derece müteessir ve bedbin olduk. İşte, yazımıza başlarken, Yunanistanda Türk eserlerinin daimi bir tahribe uğradığını kaydedişimiz bu bedbinliğin bir ifadesidir. Kaldı ki, hukuki ve ahdi teminatlarına rağmen, Garbi Trakya'daki Türklüğün de hal ve istikballeri bizi üzerinde düşündürecek ve vaziyetlerini ıslaha, inkişaf larını, bugün herkes tarafından arzu ve takdir edilen dostluğun sağlam ve kuvvetli havası içinde, temine sevkedecek bir problemdir. Onların bu bölgede mürreffah ve medeni bir cemiyet halinde yaşamaları ana vatandaki yirmi bir milyon Türkün kuvvetli arzusu ve talebi olmalıdır.

Yunanistan, bugün, ilk okullarına kadar, bir Kıbrıs meselesi mevcut olduğunu sokmuşsa, Türkiye için de, Garbi Trakya Türklüğünün varlığı, refah ve saadeti meselesi günün davası ve ihtiyacı halinde belirmelidir. Bunu görmemek ve bundan kaçınmak, Türk milletinin ve cemiyetinin hayati menfaatlerini kavramamak ve Balkanlardaki, yukarıda işaret ettiğimiz, tarihi vazifesinin layikiyle ve şuurlu bir şekilde anlaşılması demek olacaktır. Bu vakıayı, burada, şimdilik sadece kayıt ve vaziyetin salaha doğru seri hamleler yaptığını görmek ümidini izhar ile iktifa edeceğiz ve bu mukaddimeden sonra, asıl mevzuumuz olan, Atina, Selanik ve Gümölcine'deki bazı Türk eserlerine ve bunların kitabelerine geçeceğiz:

Evliya Çelebi'nin, XVII. asır ortasında üç Müslüman mahallesinde dört cami, 7 mescit bir medrese, üç hamam ve iki tekke ile müteaddit sübyan mekteplerinin bulunduğunu bildirdiği Atina'da, bugün, biri hali bir halde bulunan ve diğeri Tezyini Sanatlar Müzesi haline ifrağ edilen iki cami vardır. İkisi de Akropol'ün şimal eteğinde ve Platea Monastraki denilen meydan civarındadır. Evliya Çelebi'nin, Kale-camii olarak uzun uzadıya tasvir ettiği Akropol - camii ile yine bu civarda zikrettiği Bey-camii, Hacı Ali-cami ve Eski-cami bugün mevcut değildir. Ancak, son zamanlarda tamir ettirilerek eski Mısır Kıralları Faruk'a hediye edilen, fakat, bugün hali ve kapalı duran ve kitabesi bulunmayan camiiin Eski cami olması muhtemeldir ki, fethi müteakip ilk tesis edildiği hakkındaki rivayet bunu teyit etmektedir. Diğ erine gelince, XVII. asır ortasında mevcudiyeti bilinen camilerden hiçbiri olmayıp, belki, onlardan birinin yerinde inşa edilmiş bir XVIII. asır yapısıdır, fevkanidir. Kapısı üzerindeki kitabeden, banisinin Mustafa Ağa adında birisi

olduğu anlaşılmaktadır ki, bunun ya kale dizdarı yahut da yine Evliya Çelebi'nin vazife ve memuriyetlerinden bahsettiği muhtesip ağası, haraç ağası, şehir subaşı gibi birisi olması muhtemeldir. Kitabesi şöyledir:

**Essela ey abidan - ı dergah - i Rabbülenam
Essela ey salikan - ı darüsselam
Mustafa Ağa ibadet babını fetheyledi
Sad hozaran aferin ana ki koydu niknam**

**Ola cari ta beruz rüztahiz işbu eser
Hak Teala du cihanda etsin anı şadkam
Geldi üç sühanver dediler tarihini
Cami - i nur u safay - ı Mustafadır bu makam
1177 (1763)**

Selanik'de görebildiğim ve kitabesi bulunup da bugün tekrar kiliseye kalbedilmiş olan mühim bir Türk eseri Hortac camii (Hagios Gyorgios kilisesi) dir. Aslen bir Roma mabedi iken bilahare St. George namına kilise ittihaz edilerek büyük bir kubbe ilave ve inşa olunmuş, fetihten sonra da bir müddet Hıristiyanlara terkedilerek o halde kalmıştı. Bilahare, XVI. asır sonlarında Selanik yakınındaki Hortaç kariyesi ahalisinden ve mutasavvifinden Şeyh Süleyman Efendi namında bir zat bu kilisenin yanında bir zaviye tesis etmiş, Koca Sinan Paşa tarafından da 998 (1588) de camie tahvil ve bu şeyhin namına izafe olunmuştur. Evliya Çelebi, uzun uzun tasvir ettiği ve Hortaç Sultan camii diye bahsettiği burasının camie çevrilmesini biraz farklı olarak, ve Şeyhin bir gün Padişahın fermanını hamilen bütün dervişlerini toplayarak tevhit ve tekbirlerle hücum ettiği ve kiliseyi rühbanlar elinden alarak cami yaptığı şeklinde anlatmaktadır.

Mamafih Evliya Çelebi'nin kaydettiği cami kapısındaki kitabe de bizim zaptettiğimizden biraz farklıdır. Öyle anlaşılıyor ki, orijinal kitabe camiin tekrar kiliseye çevrilmesinde silinmiş, fakat, son senelerde Yunan hükümeti tarafından Türkiye'ye bir cemile olmak üzere cami yapılması derpiş edildiği zaman yeniden konmuştur. Bu esnada bu fark husule gelmiş olabilir. Bugünkü kitabe şöyledir:

**Bunun fethine sa'y ve himmet etti Şeyh Hortaci
Tarik - i Hakda avn - i hadi ile mühtedi iken
Bu deyr - i köhne la - şek ehli islam mabedi oldu
Kılincıyla bu mabedde imam - ı mukteda oldu**

999

Filhakika, Başvekil Menderes'in geçen sene Selaniği ziyareti esnasında Makedonya Umumi Valisi bu kilisenin - ki yanında yıkık minaresi hala durmaktadır - camie çevrileceği hakkında bir vaadde bulunmuş, fakat sonradan mahalli matbuatın şiddetli protestosu üzerine bundan vazgeçilmiştir. Şimdi Bizans Müzesi haline getirilmektedir. Camiinin yanında iki büyük mezar vardır. Fakat mezar taşları kitablesizdi. Bunların Şeyh Hortaci ile halifesine ait bulunduğu rivayet edilmektedir. Türk devrine ait birçok mezar taşları burada

toplanmıştır. Bunlardan biri şeyhülişlam İşhak Efendi zade Selanik Kadısı Ali Efendi'ye aittir (XVIII. asır).

Selanikte imha ve tahripten kurtulmuş diğer bir Türk eseri de, minaresi yıkılmakla beraber, Yeni camidir. Abdülhamit II. tarafından yaptırılan camiin sol tarafında duvara bir güneş saati hak edilmiş ve yanına da "Manastır Mekteb-i İdadii Askeri şahane Müdürü Bursavi Ali Sulhi 1319" ibaresi yazılmıştır. Bugün müze halinde muhafaza edilmektedir. Avlusunda, Roma, Elen, Bizans devirleri heykel, lahit ve kitabeleri mevcuttur. Gelecek yazımızda Gümölcine'den bahsedeceğiz.